

Bizonytal jeles része volt működésének abban, hogy a II. András adta szász statutumok helyébe újabb, modern, nem a római jogot másoló, de azt nagyrészt tételesen alkalmazó törvényt készült, amit Báthori István fejedelem még jóváhagyott. Ebben szerepel – hazánkban először és utoljára – szöveg szerint a közös jog, mint szubszidiárius jogrend, alkalmazhatósága a joggyakorlatban, ha a törvény hézaga úgy kívánja.

Honterusnak a szász államférfiak között méltó társai akadtak. Ám Báthori kancelláriája nem állott meg annál a lépésnél, hogy a szászok törekvését ne akadályozza. Kovasóczy kancellár és társai a magyar jogot is modernizálni kívánták Erdélyben. Míg a 13. századi szász statutumok esetében a teljes megújítás volt az indokolt, addig a nemrég összefoglalt hazai szokás, s annak törvénytervezetben meg is újított Négyeskönyve vonatkozásában a közös joggal való összevetést, szükség szerinti novellálást terveztek. E végből küldték külföldi tanulmányútra a tehetséges fiatal humanistát, Baranyai Decsi Jánost, e munkát elvégeztetendő, majd elvégzendő. 1593-ban készült el az erdélyi magyar jog recepcióját előkészítő nagy munkája, *Syntagma iuris institutionum imperialis ac tripartiti*, amely erre a politikai megrendelésre készült, de már nem érthette el a megbízókat.⁷

Sem a szász törvényreformátorok, sem Decsi János és megbízói nem a közös jog szolgálai másolására, a hazai szokás elvetésére törekedtek. Ugyancsak nem kívánták feladni a rendi magyar politikai önállóságot, rendek és király együttes törvényhozó hatalmát. Ma az európai jogharmonizáció terveinek közepette, tanulhatunk tőlük abban, hogy reálisan fontolták meg a török fenyegetés árnyában a szoros nyugati szövetséghez csatlakozás szükségességét, de nem kívánták feladni hazai jogi kulturánkat. Nem elvetni, javítani és egységesíteni törekedtek, ott, ahol szükséges. Ez a program fogalmazódott meg még egy századdal később is a nagyszombati egyetem jogi karának alapító levelében, mint utolsó kicsengése annak a recepció-s jogfejlesztő irányznak, amelynek egyik korai munkása az erdélyi szász Honterus volt.

ZLINSZKY JÁNOS

Szenci Molnár Albert zoltárkiadásának mintája. * Zoltárköltőnk műveinek kritikai kiadása úgy tájékoztatja az érdeklődőt, hogy ő Ambrosius Lobwasser német zoltárszövegének 1594. évi lipcei kiadásából fordított.¹ A zoltárok genfi dallamának ősforrása pedig az 1562. évi első francia teljes, illetőleg az 1565. évi négyszólamú francia kiadás volt.² Az alábbi hangjegyes példa más lehetőséget kínál megfontolásra.

⁷ ZLINSZKY János: *Vita et opera Ioannis Decii Barovii.* = Publ. Univ. Miskolc, S. Juridica et Pol. VII. (1992.) 207–214., *Baranyai Decsi János.* In: *Magyar jogtudósok I.* Szerk. HAMZA Gábor. Bp. 1999. 41–50.

* Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 34. (Vö. OTKA T 026146)

¹ STOLL Béla szerint „A Szenci által használt 1594-i kiadás szövege...” értendő. Ő a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum példányát tanulmányozta (RMKT/XVII. 6, 405).

² CSOMASZ TÓTH Kálmán, a dallamok sajtó alá rendezője szerint, RMKT/XVII 6, passim; vö. még Magyar Zene 1974: 350–363. – Az RMNy 962 és 1037 [2] leírása is természetesen átvette ezeket a megállapításokat.

PSALM, CXLVII

Obt Gott den Herrn, wie sich ge
 ziemet / Und auch recht ist das man
 Gott rühmet / Es ist ein ding Gott wol
 gefellig / Das sein lob werd gepreist ein
 heilig / Dann er Jerusalem aufbauret /
 Dabey man seine gnad frey schawet /
 Bringt Israet widerumb zusaime Ma
 einen gar zerbrochenen stamme.
 2 Er heilet die zerbrochenen herzen /
 Er lindert ihre grosse schmerzen /
 Er sezt nicht bleiben vnyverbunden /
 Ihre grosse schäden / bruch vnd wunden.
 Er weis die sternem all zu zeihen /
 Und mag ihu nicht an einem scheyn :
 Dieselben auch so wol er kennet /
 Das er sie all mit namen nemet.
 3 Groß ist der Herr Gott vnser Herr /
 Es ist kein ding das grösser were.
 Sein kraft ist gar nicht außspruchen /
 Noch seine weisheit außsprechen.
 Der Herr die tröst / anricht vnd herstellt /

Herborn, 1598.

CXLVII. SOLTAR. T. B.
 Laudate Dominum quoniam bon. &c.
 Istenek diczeréte, az ő fők jó te-
 teményért, melyeket előfiamlál ez.
 Soltárnac szerzője.

Z Urat diczerétek, mert jó
 Es az Isten diczeréni méltó,
 Kedves dolog az Ur Istennek,
 Hogy őtet diczerétek egy szível,
 Mert Jerusalem az Isten
 Megépíti nagy kegyelmessen,
 Isten az Israél nemzetét
 Öe gye gyiitti elozsolt népét.
 2 Törődelmes szívet meggyogyit,
 Sételmes lelket ő megenyhit,
 Bekötözi az ő sebeket,
 Megkönyyebézi síelmeket.
 Az czillagokat megfiamlállya,
 És azoknac íamár joltudgya,
 Es mindeniket ugy elinert /

Herborn, 1607.

I.

Zenei tájékozottság nélkül is szembetűnő egy módosító jel a 147. zsoltár itt látható dallamának zárósorában. Nem úgynevezett kettős kereszt ez, hanem a # egykor használatos formája. Ezen a helyen teljesen értelmetlen. Véletlenül kerülhetett a szedésbe, és korrigálási hiba miatt benne maradt a nyomtatásban. Egyik kiadvány sem használ ilyen jelet a dallamok közlésében, tehát sem Szenci Molnár *Psalteriuma*, sem az 1598-as német Lobwasser kiadás.³

Az tehát a bökkenő, hogy egy német énekeskönyvben ugyanott és ugyanúgy hibásan találjuk ezt a # jelet, mint Szenci Molnár magyar zsoltárában. Nem csupán a zenei jel egyezik. Ugyanabban

³ A 16–17. századi dallamközlések mellőzték az accidentia (a strófaközben vagy zárlatokban szokásos alkalmi módosítások) jelölését. Ezeket a szakmabeliek tudták, mindennapos gyakorlat révén vált vérükké a stílus ismerete. A jelöletlenség aztán a 20. században ellentétes értelmezésre vezetett. Akik ismerték a régi szokásokat, azok pótolták, vagy énekelték és játszották ahol kellett. Akik visszakívánták az elképzelt tiszta stílust, azok egyháziatlannak és dallamromlásnak bélyegeztek minden odaértett és az egykori praxisban közhelynek számító (de a gyakorlat megszakadása miatt idő közben elfeledett) módosítást. Itt ez a módosítás nem ilyen, hanem valóban hiba. Vö. „Eleitől #ogva...” *Tanulmányok, dolgozatok, hozzászólások a genfi zsoltárok énekléséről*. Szerk. DRASKÓCZY László. Bp. 1993. *passim*.

a nyomdában készült mindkét énekeskönyv. Hollós uram, azaz Christof Rabe (Corvinus) herborni nyomdász nyomtatta ezt az eltévedt keresztet Lobwasser 1598. évi kiadásában, és Szenci Molnár zsoldtárainak első kiadásában.

A külföldi nyomdák nem voltak betű szűkében, állva hagyhatták a szedést. Ezért elképzelhető, hogy a zsoldtárdallamokat nem is szedték minden kiadáshoz újra. A *Psalterium Ungaricum* megjelentetése idején is történhetett így. Csak áttördeltek a dallamszedést, mert a herborni német kiadás 8° formátumú, Szenci Molnáré pedig (egyezően az úgynevezett „öreg debreceni énekeskönyv” számos kiadásával) 12° formátumban készült.

A dallamszedés háttere így azonosítható. Egy 1598-as vagy későbbi egyszólamú német kiadásból vette át a nyomdász, és hozzá alkalmazta a magyar szöveget. Vajon akkor helyes-e dallamilag ősforrásnak tekintenünk továbbra is az 1565. (vagy 1562.) évi francia kiadást, és Szenci Molnár zsoldtárainak dallamait a képzelt ősforrás szerint (át)értelmeznünk? Voltaképpen az is kérdéses, hogy jó Molnár Albert milyen kiadásra hivatkozott. Mit mond az 1565. évi négyzólamú (vagy éppen az 1562. évi első) francia őskiadásról, illetve az 1594. évi német kiadásról mondja-e, hogy azt használta illetve fordította?

(1) Az értelmezést (és így a francia kiadásokat) illetően Csomasz Tóth Kálmán átvette Hendrik Hasper holland himnológus lelkész vélekedését. Erre többször hivatkozott, így Maróthi monográfiájában⁴, és őt követte a kritikai kiadásban is. Hasper⁵ nemes indulattal, de egyoldalúan értelmezte a 16. századi forrásokat. Inkább átértelmezte. Így a mi kritikai kiadásunk állásfoglalása sem lehet minden egyoldalúság nélküli.

Barátja (Clement Dubois) révén ismerte valamelyik francia kiadást Molnár Albert. Miért nem egy 1598-as vagy 1603-as francia kiadás lehetett ez? Miért az első kiadás? Ha feltétlenül szüksége volt Molnár Albertnek négyzólamú dallamokra, meglelte Andreas Spethe latin kiadásában (ez először 1596-ban jelent meg), erre hivatkozik is. A Szenci Molnár irodalom mindmáig nem közölt olyan adalékot, amely a négyzólamú francia (Jaqui) kiadás ismeretére – ha nem bizonyítékot, de legalább valamilyen – utalást tartalmazna. Sem az 1562. évi genfi kiadásra. És mégis, a dallamokat közölve ezekre hivatkozik Csomasz Tóth Kálmán, mint normatív és hiteles mércére.

(2) A német kiadást illetően Szenci Molnár ezt mondja: „látom nem ritkán lenni ez mostani időben, hogy az köz nyelven való írásoknak Deák előljáro beszédet tegyenec elejökbe. Példa erre, az Lóbvaszszér Ambros Doctornac Soltáros könyve, (kinec vezető sinorjat követtem ez fordításban) Lipsiában 1594”. Kétségtelenül ismerte ezt a lipcei kiadást. Azt nem mondja, hogy csupán ezt ismerte, vagy hogy mindent ebből fordított. Védekezik, azért ezt említi. Fabianus Lobwasser apja munkájának eme korrigált kiadása elé latin előszót illesztett, a maga magyar munkáját Szenci Molnár is két nyelven írott előbeszéddel szerezte meg. Példára hivatkozik tehát, a kétnyelvűséget magyarázza. Nem következik ebből, hogy nem ismerhette, nem használhatta azt a kiadást, amelyből az ő munkájához felhasználták a dallamok készen álló szedését. Ismerhette a többi kiadást (ha volt), amely Herbornban került ki ugyanabból a nyomdából. Egyszólamú német kiadás(ok)ról beszélhetünk ezek szerint, mint mintáról, nem pedig francia négyzólamú kiadásról, amely bizonyosan ritkább lehetett Heidelbergben és környékén, mint a Pfalz templomaiban általánosan használatos Lobwasser példányai.

⁴ RMKT/XVII/6, 420. *Maróthi György és a kollégiumi zene*. Bp., Akadémiai K., 1978. 124. Visszautal *A református gyülekezeti éneklés* (Bp. 1950. 115–121, 236–237, 282.) megállapításaira, ahol már szintén őt követte. Csomasz Tóth himnológiai kézikönyve kiadása előtt, valamint az 1948-as református énekeskönyv szerkesztése közben Hasperrel levelező kapcsolatban volt.

⁵ Bernhard SMILDE disszertációja szerint (Leuwarden, 1986.), vö. HAMAR István: *Hasper és az egyházi ének*. In: „Eleitől #ogva...” *Tanulmányok...* 43–46. – KARASSZON Dezső: *Nem tilos a kereszt!* = Magyar Egyházzene (1.) 1993/1994. 310–315.

A külföldi könyvtárak és a fellelhető példányok tanulmányozása során bizonyonnal tisztázható volna, hogy volt-e még több más (elsősorban herborni, de bármely más német és pfalzi) zsolttárkiadás 1694–1606 között, amely mintája és sugalmazója volt vagy lehetett Szenci Molnárnak. Addig is hasznos áttekintenünk, hogy az 1598. évi egyszólamú pfalzi kiadás tartalma mennyire hasonlít és miben tér el Szenci Molnár magyar zsolttárkönyvétől.

II.

Szenci Molnár oppenheimeri kiadásában jelentős többletet kapunk a zsolttárok első (herborni) kiadáshoz képest. *Oppenheimeri Függelék* néven emlegeti a szakirodalom ezeket a genfi Zsolttárkönyv után következő énekek gyűjteményét, noha annak semmi jele nincs, hogy maga Szenci Molnár Albert is így tekintette volna. Sokkal inkább egy tágabb egység szerves alkotórészének, a Biblia szövege mellett több összetartozó részlet együttes és hiánytalan megjelentetése jegyében illene jellemeznünk nekünk is. Soha nem törekedett Molnár Albert arra, hogy az óprotestáns szertartásból az istenes énekeket kiszorítsa a saját zsolttáratíraival. Az énekgyűjtemény azt is kétségtelenül megmutatja, hogy elképzelésében és szándékaiban nem volt helye annak, hogy csak genfi zsolttárok éneklése tartozzék a magyar református szertartásba. A genfi zsolttárok kizárólagos favorizálása, és minden más ének (és a szertartási éneklés) mellőzése, elhagyogatása, elsorvasztása vagy tilalma későbbi törekvés, a puritánok túlkapása. A genfi dallamokra megverselt Zsolttárok könyvének semmiképpen nem függeléke a többi ének, hanem egy nagyobb egységbe integrált egyik alkotóelem a Biblia mellett, önálló és zárt részlete az összetartozó egésznek. Énekeskönyvként pedig tömörítvény, vagy egy teljesebb gyűjtemény váza, magja.

1607-ben még csupán egyetlen újszövetségi kanticum megverselt változatát találjuk a százötven zsolttár után, meg négy (általában Szenci Molnár szerzéseként emlegetett) genfi zsolttárdallamra született éneket (Mindennémű háborúság ellen, Az Isten törvényéről, valamint Az Vr vaczorája előtt és Az Szent Vaczora után). A kanticumok beiktatása többek között francia példa. A protestáns énekeskönyv tágabb értelmezésére az 1598. évi herborni kiadás jó példatárral szolgál (és a hasonló pfalzi kiadások). Szenci Molnár nem egy kiválasztott német énekeskönyvet hiánytalanul utánzó magyar változat előállítására törekedett, hanem meggyőződése, tapasztalata szerint szabadon válogatott. A prózai részek fordításában is önálló, az énekgyűjtemény csoportosításában pedig a már kialakult magyar hagyomány legjavát örököltette. Hazai énekeket és imádságokat is illesztett zsolttárai mellé, mint szintén az elképzelt nagyobb egység szerves tartozékait.

A két főcímlap (1598⁶ + 1612⁷) szövege:

Pfalmen Dauids, nach Frantzöfischer Melodey vnd Reymen art in Teutfche reymen verftändlich vnd deutlich gebracht Durch Ambrosium Lobwaffer, D.	Szent Davidnac Soltari az Franciai Notaknac es Verfeknec Módgyokra Magyar Verfekre fordittattac és rendeltettec az Szenci Molnár Albert által.

⁶ A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár B 943 jelzetű példánya Franciscus Eöb 1760 tulajdonosi bejegyzését tartalmazza, korábbi nevet nem. Valószínűleg hazai tulajdonos kezében volt már korábban. A kötet csak a 19. század második felében került a könyvtárba. Ósz Ferenc debreceni származású, az iskola törvényeit 1758. április 27-én írta alá. Neve mellett későbbi bejegyzés: „Exuit. Jam procurator.” Több könyve közül például az 1757-ben (tehát már felsőbb tanulmányai megkezdése előtt) vásárolt Calvin *Institutio (Vnderweisung inn Christlicher Religion...* Heydelberg, M. D. LXXII.) Lugossy József birtokából jutott a Nagykönyvtárba.

⁷ a–i, k–m = 1–142, [143–144], 145–190, [1] pp.

Sampt etlichen andern Pfalmen vnd geiftlichen Liedern, fo in den Kirchen vnd Gemeinden zu fingen gebreuchlich.	Egyéb régi fzikott Pfálmofockal és válogatott lelki énekecek: Catekifmuffal, kőzönfeges imátságoknak, és Egyházi ceremonióknak formáival egyetemben.

A Szenci Molnár *Psalterium*ának főcímlapján feltüntetett önálló (járulékos) részek összegző német címszövege egy külön címlappal, de szintén az együttes megjelentetés szándékával nyomtatott kátéfüggelék előtt található (K^{iv}–M^{viii} = [3], 37 p.) 1598-ban. Ennek szövege alább következik.

A Zsoltárok könyve (Psalmen Davids – Szent Davidnac Soltari) után következő egyes énekcsoportokat elkülönítem: [1] Kantikumok, [2] Psalmen und geistliche Lieder – Psalmusoc (parafrázisok), [3] Lobgesänge – kantikumok, Te Deum, [4] Der Catechismus – katekizmusi énekek, [5] Festgesänge – Ünnepi énekek, [6] Lehr und Trostlieder – Alkalmi és vegyes énekek (gondviselés, házasság, reggeli és esti, étkezéskor, háborúság ellen, útonjáróké, bűnbocsánati, temetési), [7] – [9] Heidelberger Catechismus, Haustafel, Gebeten, Kirchenordnung – Heidelbergi Káté, imádságok, szertartásrend.

Az egybetartozást, tehát nem egymástól független egységek véletlenszerű összekerülését, hanem tudatos összeillesztését, nyomatékosan hangsúlyoznunk kell. Ennek külső jegye, hogy a nyomdai füzetek számozása is folyamatos, illetve a főcímlap is kimondja a részek összetartozását németül és magyarul egyaránt.

A 16. századi énekszövegeknél alább csak néhány szemelvényes példát említek meg, mind-egyik RPHA⁸ számát megadom, a további részletek ott részletesebben olvashatók, mint a kritikai kiadásban.

[1]

A Psalmen Davids/Zsoltárkönyv végén megvan a versbe foglalt Tízparancsolat és egy kantikum. A többi újszövetségi kantikum a zsolttárparafrázisok csoportja után következik alább, mert a német példában is ott van.

Die zehen Gebot Gottes.
Der Gefang Simeonis

Az Istennek Tízparancsolattya. *Emeld föl
βived, fted nyisdmeg
Az Simeonnac eneke. Uram boczassadel*

[2]

A magyarországi liurgikus használatra (vagy ismertségre) tekint az alábbi éneksorozat, amely például a Szegedi Gergely énekeskönyvéhez is hasonló (1569). Nem tudjuk, hogy Szenci Molnár (a debreceni és a Bornemisza-féle, meg Huszár Gálé mellett még) milyen énekeskönyvekből válogatott. Talán részben megoldódna ez a kérdés, ha megismerhetnénk a Beythe István elveszettnek hitt, de ma már legalább töredékesen ismert énekeskönyvének teljes tartalmát.⁹ A *Psalmusokból való Isteni Diczeretec* elnevezés már megvolt Huszár Gálnál 1560-ban, és egészen 1806-ig megmaradt a református énekeskönyvekben. Ez az énekcsoport elég jól követi a németet. Megteheti, mert Magyarországon is nagyjából annyi (kiválogatásra méltó) zsolttárparafrázis lehetett használatban,

⁸ *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*. Direction: Ivan HORVÁT assité par Gabriella H. HUBERT. Paris, 1992. Ad Corpus Poeticarum.

⁹ RMNy 648

mint Pfalzban. Hazánkban a 18. század végéig összesen százhárom ilyen „zsoltári éneket” találunk a debreceni énekeskönyvben. Közülük csak néhány ered a 17. századból, a többi mind a reformáció századában keletkezett. Volt ennél több is, de már Huszár Gál utalt arra, hogy elhagyta némelyiket az alkalmatlanok közül. Szenci Molnár olyan válogatott énekeket kereshetett össze, amelyeket méltán a Pfalzban szokásosak mellé állíthatott. Mintegy tizedét válogatja össze annak az énektermésnek, amelyet ismerhetett. A későbbi énekesoportokban az eltérés jelentősebb, párhuzamról csak helyenként beszélhetünk.

Folgen etliche Pfalmen vnd geiftliche Lieder, so von Christlichen gotfeligen männern gefellet, vnd auß dem gemeinen Pfalmbüchlein, als die gebräuchlichste vnd besten, außgezogen, vnd mit angehenget worden. (112–124).	Következec Egynehány Pfalmufoc es Lelki Enecec, az közönfegec énekes könyvekből kiválogattac es ide helyeztetec. (112–142).
I. <i>Wol dem menschen</i> (Ludwig Oeter) XII. <i>Ach Gott vom himel</i> (Martin Luther) XIII. <i>Ach Gott wie lang</i> (Matthäus Greiter) XVIII. <i>Es spricht der unweisen</i> [anonymus] XV.¹⁰ <i>Oh Herr wer wird</i> (Wolfgang Dachstein) XXXI. <i>In dich hab ich</i> (Adam Reißner) XXXVII. <i>Erzürn nicht</i> (Ludwig Hetzer) XLVI. <i>Ein feste burg...</i> [Luther] LI. <i>O Herre Gott begnade</i> (Matthäus Greiter) [LI.] <i>Erbarm dich mein</i> (Erhart Hegenwalt) LIII. <i>Der thorecht spricht</i> [anonymus] --- --- --- --- --- LXXVII. <i>Es wöll uns Gott</i> (Martin Luther) LXXI. <i>Herr Gott ich traw</i> (Heinrich Vogter) LXXIII. <i>Gott ist fo gut</i> (Heinrich Vogter) --- --- --- --- XCI. <i>Wer in dem schutz</i> (Sebald Heyden) CIII. <i>Nu lob mein feel</i> (Paulus Speratus) --- --- CXIII. <i>Da Ifrael auß Egypten</i> (M. Greiter)	Elő Pfalmus <i>Bodog az olyan ember Istenben</i> RPHA 203 XII. Soltar. <i>Oh Ur Isten tekents hozzác</i> RPHA 1139 --- --- --- --- XLVI. <i>Erős várunc nékanc az Isten</i> RPHA 392 LI. <i>Ur Isten irgalmazz nékem</i> RPHA 1436 --- --- LVII. <i>Irgalmazz Ur Isten immáran</i> (István deák) RPHA 590 LXV. <i>Soc jó téteményén nagyon</i> (Sztárai Mihály) RPHA 1259 <i>O mint keferegnek</i> (Szegedi Kis István) RPHA 1127 --- --- LXXIX. <i>Felféges Isten néked jelenttyá</i> RPHA 415 LXXXVI. <i>Az jo hittember beléd</i> (Rimai János?) RPHA 14 --- CIII. <i>No diczérd lelkem az Urat</i> RMDT II. 271 CXII. <i>Bodog az ilyen ember ó</i> (Szegedi Gergely) RPHA 202

¹⁰ Tévesen CXV. sorszámmal

CXV. <i>Nicht uns, nicht uns</i> (Matth. Greiter)	---
CXIX. <i>Es seynd doch felig</i> (Mathhäus Greiter)	---
CXXIII. <i>Wer Gott nicht mit</i> (Martin Luther)	---
[CXXIV.] <i>Wo Gott der Herr</i> (Iuftus Ionas)	---
CXXV. <i>Nu welche hie ihr</i> (Mathhäus Greiter)	---
CXXXVII. <i>Wo Gott zum hauß</i> (M. Luther)	---
CXXXVIII. <i>Wol dem her in Gotts</i> (M. Luther)	CXXXVIII. <i>Minden hiv Kereftyének</i> RPHA 960
CXXX. <i>Auß tiefer not</i> (Martin Luther)	CXXX. ¹¹ <i>Végtelen irgalmu</i>
CXXXVII. <i>An wafferflüssen</i> (W. Dachstein)	(Újfalvi Katona Imre)
CXXXIX. <i>Herr Gott der du</i> (H. Vogter)	
---	CXLVI. <i>Diczérd az Iftent mostan oh én</i>
---	RPHA 251
	CXLVII. <i>Drága dolog az Ur</i> (Sztárai Mihály?
	Skarica Máté?) RPHA 291

[3]

Az újszövetségi kantikumok sorozata (amely a szolozsma alkotórésze) – főntebb már láttuk – elkezdődik a 150. zsoltár után. Később a zsoltárok után nyolc, végül kilenc ének volt a debreceni típusú énekeskönyvben egészen 1806-ig, az itt következők (egyes kantikumok megverselt alakban, úrvacsorai és fohászokó éneke); kivéve a „Te Deum laudamus” verses alakját (ennek magyar gregorián változata a debreceni énekeskönyv elején a himnuszok sorát zárja az egész 18. század folyamán). A többi újszövetségi kantikum azért nem a Zsoltárkönyv, hanem a parafrázisok után következnek a katekizmusi énekek előtt, mert itt még német forrásait (mintáit) szorosabban követi Szenci Molnár (németül is a parafrázisok és a catekizmusi énekek csoportja között vannak ezek a kantikumok).

Szenci Molnárnál megvan egy ószövetségi kantikum is, az Anna éneke, ez az itt bemutatott német énekeskönyvben nem található. Forrása és mintája valamilyen más kiadványban rejtőzhet. A szolozsma többi ószövetségi kantikuma is mind hiányzik magyar protestáns énekeskönyvekből és graduálókból (a Mózes tanító és hálaadó éneke, Habakúk zsoltára, Ezékiás imádsága és a három ifjú éneke), az Anna éneke is csupán itt van meg.¹²

[Lobgesänge] (124–125).	[Cantica] (120–121).
---	Anna aßony hálaadó éneke <i>Öri! az én ßivem</i>
Der Lobgefång Zacharie (Johann Englifch)	---
Der Lobgefång Marie (Symphorianus Pollio)	Szűz Mária Éneke: <i>Magaßtallya az én ßivem</i>
Der Lobgefång Simeonis (Martin Luther)	---
Te Deum laudamus (Martin Luther)	Te Deum laudamus <i>Teged Ur Iften</i>

[4]

A katekizmusi énekeknek külön csoportja megvolt már Huszár Gál 1560-ban nyomtatott énekeskönyvében (de még nem külön címmel). Meg is maradt mindmáig a református énekeskönyvben. Szenci Molnárnál Albertnél azért következnek ezen a helyen (az ünnepi énekek előtt), mert a német példát eleinte szorosabban követi. Eltér annyiban, hogy például a Huszár Gálnál megtalálható gregorián

¹¹ Tévesen CXXXX. sorszámmal

¹² Csapán az ÁROKHÁTY Béla szerkesztette énekeskönyvben (Szabadka, 1939) jelent meg ismét.

tételekből nem vesz át párhuzamosan semmit. Lehet, hogy azért, mert nem tudta megoldani a dallamközlést. A német példához hasonló funkciójú énekek azonban vannak ebben a csoportban.

Keresztelési szertartásra való református ének itt jelent meg először (maga Szenci Molnár írhatta vagy fordíthatta, de erre eddig még nincs kétségtelen bizonyosságunk, az e csoportbeli énekek szerzőinek többsége szintén ismeretlen), ez az ének máig használatos, újabb református keresztelési ének azóta is alig született. A Tízparancsolat-ének azonban már megjelent Huszár Gálnál 1574-ben¹³, majd például 1579-ben¹⁴ és 1602-ben Debrecenben (Újfalvi énekeskönyvében)¹⁵ és valamivel ezután Bártfán.¹⁶ Tehát szélesebb körű 16. századi elterjedtségéről beszélhetünk. Az úrvacsorai „Hallgasd meg Úr Isten” is megjelent például a Váradi énekeskönyvben.¹⁷ A genfi zsoltdallamokra szerzett énekcsoport nem minden tagjáról tudjuk (ma még), hogy 16. századiak, de amit tudunk, az mégis azt jelenti, hogy már Szenci Molnár előtt is írtak genfi dallamokra magyar énekeket. Tehát már azelőtt, hogy Andreas Spet (1596) latinra fordított genfi zsolttárai elterjedtek. Ezek felekezeti határokon átvélő ismeretét vagy elterjedtségét az is mutatja, hogy Bogáti Fazakas Miklós nótajelzései között szintén megvan a Tízparancsolat nótájára, azaz genfi zsoltdallamra utalás.¹⁸

Der Catechismus. (125–129).	Catechifumfi Tanufágról való Enekek. (121–123).
Die zehen Gebott (Martin Luther), <i>Menſch willtu leben feliglich</i> (M. Luther) Apoſtolische Glaube [I. gregorián] [II.] <i>Wir glauben</i> (M. Luther parafrázisa) Das Vatter vnſer [I. gregorián]	Az Tíz parancsolat <i>O Izrael berető népem</i> RPHA 1114 --- Az Apostoli Credo. <i>Híſec az menybéli egy</i> --- ---
[II.] <i>Vnſer vatter</i> (M. Luther parafrázisa) Die historia von de Tauf des Herren Chrift (Martin Luther) ---	Az Urnac imádfága. <i>Mi Atyánc ki vagy</i> <i>mennyekben Te fiaid</i> RPHA 906 Azon imádfág <i>Mi Atyánc ó kegyes Iſten</i> Kerebtféggkor való enec. <i>Ur Iſten kérúc</i> <i>tegedet</i>
Eine danckgefäng beym heiligen Abendmal (Martin Luther) <i>Gott ſey gelobet</i>	Az Úrvacsorája előtt <i>Halgaſd meg Ur Iſten</i> Az ſzent vacsora utan <i>Oh én lelkem, diczérjed</i>

[5]

Az alább egymás mellett látható énekszövegek csak néhol megfelelői egymásnak. Ennek az énekcsoportnak a nem sokkal későbbi elnevezése (a debreceni énekeskönyvben): „Innapi énekek” (ugyanakkor a himnuszok felirata, amelyeket eredetileg nem a gyülekezet, hanem a kántor és az énekkar szólaltatott meg: „Eszendőtszakai innepeknek rendje szerént”), ezek az egyházi év rendjében énekelt kanciók. A viszonylagos párhuzam megvan. Gyaníthatjuk, hogy csak a fontosnak

¹³ RMNy 111^a (vö. RMDT I. 167)

¹⁴ A Hoffhalter által nyomtatott debreceni énekeskönyvben: RMNy 429, 188

¹⁵ A SZILVÁS–ÚJFALVI szerkesztette debreceni énekeskönyvben: RMNy 513, 41^a

¹⁶ 1602–1609 körül, legkésőbb 1614-ben: RMNy 965, 144 (ugyanítt 1593-ban is megvan:

RMNy 713, 274)

¹⁷ RMNy 222

¹⁸ Vö. RMDT I. 167

tartott vagy különösen kedvelt énekeket válogatta Molnár Albert, amelyek méltán sorakozhattak a genfi zoltárok meg a pfálzi énekeskönyvek egyéb énekei mellé. Lehetséges ugyan, hogy nem jutott hozzá elegendő forráshoz, és csak fejből idézett. Arra is gondolhatunk, hogy általában igyekezett egy-egy mintaéneket közölni azonos funkcióban, tehát minden fontosabb ünnepi alkalomra, de láthatóan nem volt szándéka a teljes hazai énekkincs széles körű reprezentálása. Például a „Christ lag in Todesbanden” magyar változata (Krisztus az mi bűneinkért) Huszár Gálnál, Bornemiszánál és a Szegedi Gergely féle énekeskönyvben is megvolt, nála nincs meg. Az „Ó népeknek megváltója” megvan az Eperjesi graduálban (vö. RMDTM I. 161), ez fölveti a korábbi közös forrás lehetőségét. Ennél, és a többi énekcsoportnál számos megválaszolatlan kérdéssel szembesül még a továbbkutató.

Festgefäng. (129–138).	Ünnepi Enekek. (124–131).
Zu anfang des Aduents. Veni redemptor gentium <i>Nv kom der Heyden Heyland</i> (Luther)	Adventre, az az: Eljövételre való, Veni redemptor... <i>O népeknek megváltója</i>
Gefäng auf den Christag <i>Der tag der ist so freundenreich</i> – [anonymus]	<i>Az Kereštyénfében Igaz vallás az hitben Nagy karacsonra. Diczéretes az gyermek</i>
Ein ander gefang von der Geburt Christi <i>Efaie 9 Ein kindlein so löbelich</i> – [anonymus]	RPHA 258 <i>Ur Isten veletec Kereštyénece</i> RPHA 1444
Der hymnus A Solis ortus cardine <i>Christum wir sollen loben schon</i> (Martin Luther)	---
Ein Lobgefäng <i>Gelobet sey tu Jesu Christ</i> (Martin Luther)	<i>Jer mindnyájan örüllýnc</i> RPHA 656
Ein freudenlied vom kindlein Jefu <i>Von himel hoch da kom ich her</i> (Martin Luther)	---
Ein lobgefäng für di geburt Christi <i>Grates nunc omnes Dancksagen wir alle Gott vnsern</i> (Erastus Alberus)	Hálá adás az Christus születéféért <i>Grates nunc omnes Hálát adgyunc mindnyájan az Ur Istenec</i> RPHA 481
Der Engel Lobgefäng <i>Allein Gott in der höh sey ehr</i>	---
Historia des leydens Jefu Christi nach der beschreibung der vier Euangelisten <i>O mensch bewein dein sünde groß</i> [anonym.]	<i>Nekák szleték mennyei király</i> RPHA 1066
Auf das Osterfest <i>Christ lag in todes banden</i> (Martin Luther)	Christus szenvedénece es halálánac historiája <i>Sirafd meg ember büödött</i>
Ein ander alter lobgefäng ... <i>Christ ist erstanden</i> – [anonymus],	---
Ein ander lobgefäng <i>Jesus Christus vnser Heyland</i> – Martin Luther	Hufvetra avagy Christus feltámádáfa napjára <i>Christus feltámada igazságunkra</i> RPHA 784
Ein ander lobgefäng <i>Christ ist erstanden</i> – (Thomas Blaurer)	<i>Christus feltámada Mi büüket elmosá</i> RPHA 790
Von der Himelfahrt Christi <i>Christ fuhr gen himel</i> [anonymus]	---
Ein ander gefäng <i>Auf diesen tag gedenccken wir</i> (Johannes Zwick)	Az Christus menybe menéféreül <i>Az Christus menybe felméne</i> RPHA 19
Ein ander lied... <i>Ich glaub in Gott den vatter mein</i> (Johannes Zwick)	---

Auf das Pffingftfest Veni creator Spiritus <i>Kom Gott schöpfer</i> (Martin Luther)	Pünkesd innepere. <i>Az püköfdnek jeles napján</i> RPHA 37
Ein ander bellied zu Gott <i>Kom heiliger Geist, Herre Gott</i> (Martin Luther)	<i>Jóvel Szent Lélec</i> (Szegedi Kis István) RPHA 697
Ein ander lied zu dem heiligen Geiſt <i>Nv bitten wir den heiligen Geist</i> (Martin Luther)	<i>Könyörögjunc az Iſtenec</i> (Huszár Gál) RPHA 774
Ein ander gebett zu dem Heiligen Geiſt <i>Kom heiliger Geist o Gottes salb</i> [anonymus]	<i>Mindenható felféges atya Ur Iſten</i> RPHA 975
Am tag der H. Dreyfaltigkeit <i>Gott der Vatter wohn vns bey</i> (M. Luther)	<i>Járuljunk mi az Iſtennek</i> (Huszár Gál) RPHA 632
	<i>Szentháromság és csak egy Iſtenfég</i> RPHA 1326

[6]

Ebben az énekcsoportban alig van közvetlen megfelelés. Itt Szenci Molnár a Magyarországon kialakult rendre még fokozottabban tekint. Lazán követi a debreceni (lőcsei) énekeskönyvek vonalát, ott ezek az énekek a „Külömb-külömb-féle dítseretek” csoportjában található (ezek alkalmiak, részben 17. századi újabb költemények, pótlások a szertartások sajátos alkalmaira). Ez a csoport kevésbé hasonló párja a pfalzi mintának. Nincs is külön címe sem az énekcsoportnak, de az élőfejből látható az összeállítás. Ez olvasható alább zárójelben. A továbbkutatók kedvéért a német énekek feliratát közlöm rövidítve, és a sorkezdetet. Egyes énekeknek van (későbbi) magyar megfelelője, de itt csak az 1612-es állapot fontos, és a Szenci Molnár által például vett pfalzi német indíttatások körvonalazása. Például a „Wan mein Stündlein vorhanden ist” két magyar fordításban ismert (El jöven már az én órám Lőcse 1632, illetve Midőn eljün az én órám Lőcse 1635.) Az étel előtte és utána való ének alább megvan a német más helyén: Szenci Molnár sorrendjét megtartottam; egyes énekcsoportok így egymás mellé kerülhettek.¹⁹ A halottas énekek is együtt következnek. Ezek is külön csoportban voltak 1560-ban és 1574-ben (Huszár Gál komjáti graduáljában).

Az „Erhalt uns Herr + Da pacem” (Atya Isten tarts meg minket) már 1560-ban megjelent nyomtatásban, tehát Bod Péter értesülése nem lehet helyes, az akkor még csak tizenhat esztendőös Skaricza Máté aligha lehet az átültetője. Igaz, a Skariczának tulajdonított énekek szerzősége általában kérdéses. A 136. zsoltár nyomán készült Tischlied magyar változata megvan. De például a máig sok helyen elmaradhatatlan 1530–1550 tájáról való „Jer, temessük el a testet” (RPHA 659) kezdetű halottas éneket Szenci Molnár elhagyja német eredetije mellől (Michael Wisse). Pécselyi Király Imre énekeink (és a maga meg kortársai feltételezett magyarításai) mellett 16. századi énekekből való válogatást találunk számos kérdőjellel.

Lehr vnd Troſtlieder. (138–145).	(Gondviselés, Házasság, Utonjáró éneke, Bűn boczánattyáért, Halal ellen, Halotti Enekek) (131–142).
Vor dem ganzen werck der erlöfung... <i>Nv frewt euch lieben Christen</i> (M. Luther)	---
Ein Lied von der gnaden Gottes... <i>Es ist das heil vns komen her</i> (Paulus Speratus)	---
Ein Lied von dem fall... <i>Durch Adams fall is gantz verderbt</i> (Lazarus Spengler)	---

¹⁹ Egyes énekek megfelelésének és eredetijének felsorolását lásd HUBERT Gabriella ugyanitt megjelenő tanulmányában.

Ein Betlied zu Christo <i>Jch ruf zu dir Herr Jesu Christ</i> [anonymus]	---
Ein Gebet vmb vergebung der sünden <i>Allein zu dir Herr Jesu Christ</i> [anonymus]	---
Ein Lobgefäng von Christo <i>Herr Christ der einig Gottes sohn</i> [anonymus]	---
Ein Lied wider die feind des Glaubens <i>Mag ich vnglük nicht widerstan</i> (Maria Königin zu Ungern vnd Behem)	---
Ein Lied, von der kraft der götlichen wort <i>O Herre Gott dein göttlich wort</i> [anonymus]	---
Ein Bettlied zu der heiligen Dreyfaltigkeit, vmb erhaltung des götlichen worts, wider den Bapst vnd Türcken <i>Erhalt vns Herr bey deinem wort</i> (Martin Luther)	---
Der Chorgefäng <i>Da pacem Domine Verleyh vns friden gnediglich</i> [anonymus]	<i>Atya Isten tarts meg minket</i> RPHA 104
Ein ander Betlied vmb friden <i>Gib frid zu vnser zeit o Herr</i> (Wolfgang Capito)	<i>Da pacem Domine Adgy békefféget Ur Isten</i> RPHA 58
Ein geistlich morgenlied <i>Jch danck dir lieber Herr</i> [anonymus]	---
Christe qui lux es & dies <i>Christe der du bist tag vnd licht</i> [anonymus]	<i>O menynei nagy bodogfág</i> RPHA 1123
Ein ander Composition <i>Christ der du bist der helle tag</i> – [anonymus]	<i>Meg bantunc Isten bútelen tegedet</i> RPHA 859
*	<i>Sok hálá adáffal mi most tartozunc</i> RPHA 1251
Ein gefäng vor dem Tische <i>Dich bitten wir dein kinder</i> – [anonymus]	<i>Mire bánkodol oh en bivem</i> RPHA 999
Das Gratias nach dem essen <i>Dancket dem Herrn, dann er ist so frewndlich</i> [Johann Horn?]	<i>Megfoghatatlan kegyes Istenfég</i> (Uz Bálint) RPHA 862
Ein gefäng nach dem Tische <i>Herr Gott nvn sey gepreiset</i> [anonymus]	<i>Kezdetben hogy Isten Adamot vö.</i> RPHA 118
	<i>Seregeknek Ura és erős Istene</i> (Sziráki B.) RPHA 1224
	<i>Szenteltéffék Uram az te</i> (Bornemisza Péter) RPHA 1324
	<i>Dicsérlek Uram téged Hogy ez emult éyjel</i> (Péczyei Király Imre)
	<i>Hálát adoc néked menybéli Isten</i>
	<i>Könyörgóc Uram minden emberekért</i>
	<i>Christus, ki vagy nap és világ</i> RPHA 804
	<i>Hozzád kiáltáfunkat Halgáfd meg Ur Isten</i>
	<i>Adgyunc hálát az Urnak mert érdemli</i> RPHA 61
	<i>Uram Isten, ki igértél oltalmat</i> RPHA 1426
	<i>Emberi nemzetnek te igaz őrzője</i>
	<i>Ur Isten, mely fokan vadnac</i>
	<i>Irgalmaffágnak Istene Mindeneknek</i> RPHA 288
	<i>Vártam Istennek kegyelmét</i>
	<i>Bocskáfd meg Ur Isten</i> (Balassi Bálint) RPHA 185

Ein schön Betlied zu Christo Herr Jesu Christ wahr mensch vnd Gott (Paul. Eberus)	Néked mennyei bent Atyánc könyörgünc RPHA 1062
Ein gefäng im anfang der Predigten O Gott du vnser vatter bist [anonymus]	Jésus Kristus, Istennek fia RPHA 666 (?) Az mi életünknek közepette [Media vita] (Skaricza Máté?)
Pfaltzgraf Friderichs des dritten, Churfürste, &c. Reim, in gefäng gestellet. Herr Gott du lieber vatter mein	Tudgyuc, Uram Isten hogy mind (Cseh ?) RPHA 1389 Adgy idvőfféges kimuláft (Dézsi András) RPHA 59 Jer, temeffű el a testet RPHA 659 Emlékezzünc mi kereftzyén népek RPHA 374

[7]

A *Heidelbergi Káté* 129 kérdése–felelete, lókusokkal, hozzá csatolt imádságokkal magyar kiadásban szintén Szenci Molnár újítása az énekeskönyv és a Biblia mellett. Az újítás szót használok, mert a magyar protestánsok tudatában voltak, hogy a kialakult szokások egyéni tetszés szerint való megváltoztatása feltartóztathatatlan folyamatot indít el. Ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy a közösségi döntésnek kell a liturgikus változtatásokat is előzetesen jóváhagynia, és ezért fenyegették azokat, akik e nélkül vetemednének újításokra. Molnár Albert zoltárait jóvá is hagyta a szatmárnémeti zsinat 1646-ban. Az egyházkormányzást gyakorló erős személyiségek ezzel a korlátozással visszaélhettek ugyan, de a szélsőségesek és a kényes politikai helyzet miatt szükséges volt a túlzások elhárítása. Így is az történt, hogy egységesen elrendelt liturgiát a hazai reformátusok majd csak több mint három évszázaddal később tudtak elfogadtatni.

A káté beletagolása egy nagyobb egységbe, és kátéval kapcsolatosan az egységes megjelentetés szándéka kétségtelen, ezt nem is szokás megkérdőjelezni. Mintha más kategória lenne, a zoltárkönyvvel kapcsolatban főntebb emlegetett *Oppenheimeri Függetelék* ezzel ellentétes felfogású megnevezés, amely a szakirodalomban szinte véglegesen elfogadott. Szenci Molnár tud a káté Huszár-féle kiadásáról²⁰, és a vele együtt megjelent imádságokról is, amelyekből a reformáció százados ünnepeire újra is közöl egyet.²¹ Az élőfej mutatja, hogy a következő csoport végén a hálaadó és prédikáció utáni a „Debreceni Ecclesia imádsága volt” (máshonnan ezt mindmáig nem ismerjük). Ezt ráadásként csatolta a németből fordítottakhoz.

Catechismus, Oder Kurtzer Vnderricht Christlicher Lehr, wie der in Kirchen vnd Schulen der Churfürstlichen Pfaltz getrieben wird. Sampt de Kirchen Ceremonien vnd Gebeten.	Catechismus, Az az Az Kereftzyeni Hitre valo rövid tanítás. (145–163).
[A német megfelelőket lásd alább!]	Hazi Könyörgefec avagy Czelédes embereknek s–azok czelédinec és kinekinek tulaydon imádlági. (163–167). Reggeli imádlág.

²⁰ NAGY KÁLOZI Balázs több ok alapján feltételezte, hogy Huszár Dávid apja, Huszár Gál, és nem a saját maga fordítását adta ki 1577-ben. Vö. *A Heidelbergi Káté első magyar fordítása.* = Református Egyház (25.) 1973. 21–28. Vizsgálódásomban nem találtam olyan adatot, amely ennek ellene mondana.

²¹ Scultetus prédikációja után, RMNy 1166.

Von der Kirchen Gebet. (16–20). Gebet vor dem Predigt, an Sonn vnd Feyertagen. Gebet am Sonntag nach der Predigt. Ein ander Gebet nach der Predigt. Gebet nach der Predigt des Catechismi. Gebet an Wercktagen nach der Predigt, für alle not vnd anligender Christenheit.	Elféli imádfág. Etel előtt valo imádfág Etel utan valo halaadas Egyhazi Könyörgéfec. (167–173). Predikatio előtt valo imádfág Predikatzí után valo imádfág Köz napi predikacio utan valo imádfág Imádfág az Catechismusi predikatio után Imádfág hétköznapi vagy könyörgéfre rendelt napi Prędikatzíó után.

[8]

Az egységes istentiszteleti rendtartás (ágenda) hiányát már a 17. század elején érzékelték a hazai prédikátorok, sőt, ez már Huszár Gál idején is gond volt. Hivatalos és egységes *Ágendát* végül először csak 1927-ben fogadtak el a magyar reformátusok. 1621-ben (tehát Szenci Molnár *Imádságos Könyvecskéjével* egy esztendőben) jelent meg Milotai Nyilas István hivatalosan soha be nem vezetett, de országosan elterjedt ágendája²², amely szintén mutatja az erős pfalzi hatásokat, és mindmáig jellemzi a magyar református szertartást. Ennek előfutára Szenci Molnár kiadványa. Ez a rész fordítás, de itt is van hazai adalék, a Debrecenből ismert imádság hozzáadása. A reggeli, esti, étel előtti és után imádság főntebb a némettel párhuzamosan már említve van.

[Kirchenordnung] (20–33). Form zu taufen. Vorbereitung zum, heiligen Abendmal. Form des H. Abendmal zu halten. From der Eheeynleitung. Von besuchung der Krancken. Morgen Gebet. Abend Gebet. Gebet vor dem essen. Gebet nach dem essen.	(173–186). Kereszteslesnec Formája Az Ur Vaczoraiahoz valo kébület. Ur Vaczorajánac oßtogatáfa. Házaßfági ößzveadáfnaç formája. Az betegeknec meglátogatáfárol. [A megfelelökét láfd előbb, a [6] részben]. *** Imádság, az az Hálá adás az elvótt jókért es könyörgés az elvejedökért. Predicatio utan valo Imatsag.

[9]

A Házi tábla helye máshol van a német énekeskönyvben. Vagy azért, mert más példát is látott maga előtt Szenci Molnár, vagy azért, mert valamilyen okból nem közvetlenül a káté után való elhelyezést tartotta alkalmasnak. A németben meglévő korai hitvallásokat a II. Helvét Hitvallás magyarországi kiadásai is mindmáig közölték. Megvannak az *Imádságos Könyveczke* (1621) lapjain is.

²² RMNy 1251

Folgen die Sprüche der heiligen Schrift, darauf ein jeglicher in feinem stand erlernen mag, was ihm in feinem beruf zu thun gebürt. [Hautafel:] (33–35)	Egy nehany Ekes Mondafoc es intefec az szent irafbol, mellyekből minden megtanulhattya mikeppen kelyen kinec kinec tífztiben és hivatalban magát vifelni. (163–165).
Der weltlichen Oberkeit. Den Richtern. Der weltlichen oberkeit vnd vnderthanen. Den Ehemännern. Den Eheweiben. Den Eltern. Den Kindern. Den knechten, mägde, taglöhern vnd arbeiten. De Haußherren. Der gemeinen jugend vnd andern. Den jungfrauen. Den witwen. Für jederman. Die fumma des Euangelions.	Ez világi Feiedelmeknec. Itélő Biráknac. Uraknak és jobbágyoknac- Házás Férfiaknac, Házás AßBonyoknac, Atyáknac és Anyáknac, Az Gyermeknec, Szolgáknac, szolgáló leányoknac, napfzámofoknac, Bérefeknec és munkáfoknac Gazdáknac és czelédes embereknec Közönléggel az ifjufágnac és egyebeknec Az szűz Leánzoknac Az Ozvegy afzfzonyoknac Minden embereknec közönléggel Summája az Iften törvényénec
(35–37). Das Symbolum Apoftolicum, das ift, die Bekantnus des Apoftolifchen Glaubens. Das Symbolum Nicenum, das ift, Bekantnus des Glaubens zu Nicea gefelt Anno 324. Symbolum, oder Glaubens Bekantnis des H. Athanafij: Welches gefelt worden Anno 333. Bekantnus des Glaubens im Concilio zu Epheso gefelt, auß der acht vnd zwentzigften Epiftel Cyrilli. Ift gefelt worden Anno 434.	

Szenci Molnár Albert magyar énekeskönyv normáját és tömörítvényét alkotta meg, ezt ismételtlen nyomatókosítanak kell. A hazai szokás fenntartására és kiegészítésére máskor is törekedett (például az *Imádságos könyveczke* fordításában). Különleges voltában nem hagyható említetlenül Balassi bűnbánó zsoltárának közlése (ezt nem a zsoltárparafázisok első csoportjába helyezte, ennek okát jelenleg nem tudjuk jól megmagyarázni): az unitárius énekeskönyvekben ismételtlen megjelentek Balassi énekei, református énekeskönyvbe azonban csak 1939, illetve 1948 óta jutottak be. Az énekeskönyvek történetéből az látszik, hogy meglehetősen hamar kialakult az óprotestáns énekeskönyv szerkezete, majd a debreceni (inkább református) illetve felvidéki (inkább evangélikus) típusa. A gyarapodás, a befogadott énekek köre is jórészt lezárult a 17. század elején. A 16. századhoz képest a változás és bővülés a 17. században (sőt, a 18. században is) egészen csekély mértékű. Ez bizonyos fókig tekinthető megmerevedésnek, másfelől a kialakult szertartási szokások és énekanyag szívós megélésére kétségtelen bizonyosság. A szerkezet Huszár Gálnál már készen

lévő fő vonalait egészen a 20. századig követte a debreceni típus. Az elhagyott énekek helyébe (főleg a hosszadalmasok helyébe, mint a Melius-féle három részes versbe szedett üdvízítéstörténet) a 17. század elején befogadottak kapcsolódnak Szenci Molnár példaadásához. Ilyen közöttük a Pécselyi Király Imre éneke.

III.

Néhány rövid szövegrészlet összehasonlítása kínálkozik a német forrástól való függésre és a fordítás rangjának szemléltetésére. (1) Az Úrvacsora, illetve (2) a házasságkötés szertartásából, és (3) egy imádságból való szakasz erre elegendő. Szenci Molnár fordító módszerét legutóbb gondosan elemezte Vásárhelyi Judit az *Imádságos könyveczke* kísérő tanulmányában.²³ Itt további részletek erősítik felismeréseit. Az imádságok bonyolult összefüggéseinek teljes tisztázása csak a Bullinger még lappangó imádságos könyvének részletes vizsgálata után remélhető.

A fordítások általában valamivel hosszabbak az eredetnél, hogy hiánytalan lehessen a továbbadott tartalom. Szenci Molnárnál vannak elhagyások is. Például az esti imádság előtt a térdelésre felhívás elmarad. Másrészt a völegény és a menyasszony válasza nem csak mindegyre 'ja, ja'; hanem teljes mondat. A házassági szertartásból az esketési formula szokása a hazai római katolikus szertartásban is megvolt (lásd a Nagyszombati Agendariusban²⁴), sőt az után is megmaradt, hogy Pázmány Péter elfogadtatta az egységesített római rendet. A protestánsoknál is mindmáig megvan, ezt a hagyományt erősítette, hogy majdnem ugyanezt találták Pfalz szertartásrendjében is. Az alábbi esti imádság egyes motívumai emlékeztetnek a Huszár Dávidnál megjelent egyik esti imádságra.²⁵ Ennek is valamilyen közös forrás vagy hatás lehet a magyarázata.

Az agenda úrvacsorás szertartásában a tanítás és elmélkedés ugyan elég hosszadalmas, de bőven kárpótolja az olvasót a lenyűgöző fejtegetések és az áradó kegyes gondolatok nagyszabású szerkesztettsége, a szertartás mintegy időtlenségbe kilépése, ha engedi elsodortatni magát a régiiek elemi odaadása, lélekből lelkedzett beszéde által. Ez az ára annak, hogy valóban észrevegyük, mennyire talpraesett megoldásokat választott, és e mellett mily őszinte kegyességgel és jámborsággal tolmácsolta mindezeket Szenci Molnár.

(1)

*Hie fol der Kirchendiener einem jeden vom
brot der Herren brechen, vnd jhm
darreichen, sprechende:*

Das brot das wir brechen, ist die gemein-
schaft des leibes Christi.

*Vnd der ander Kirchendiener jhm darreichen
den kelch, sprechende:*

Der kelch der danckfagung, damit wir danck-
fagen, ist die gemeinchaft des bluts Christi.

(1)

*Ezeknecl utanna az Tanito kineckinec az kenyér-
ből fzegevn elofzfa illyen igeckel:*

Ez kenyér, mellyet megbeğunc, az Chrifus
testével valo közöfölefünc.

Az pohárnac nyuytáfában igy fzőllyon:

Az hálaadáfnc pohára mellyet megaldunc
az Chrifus vérevel valo közöfölefünc.

²³ BHA XXXV. 12–30.

²⁴ RMNy 528 és 781

²⁵ Ez a [12.] imádság a kötetben, RMNy 395 L^{8b}

In dem sol nach gelegenheit der menge der Commincanten, auch nach der gestalt einer jeden Kirchen, vnter der Commincation entweder gefungen, oder etliche capitel zu der gedächtnis des tods Christi dienlich, als das 14. 15. 16. 17. 18. Iohannis, vnd 53. Efsaiae, gelesen werden, vnd mag hierin gebraucht werden, welches jeder Kirchen am füglichen vnd erbawlichsten ist.

Nach verrichter Communion sol der Diener sprechen:

Ihr geliebten in dem Herrn, dieweil jetzund der Herr an seinem tisch vnser seelen gespeiset hat, so laßet vns samptlich mit danckfagung seinen namen preisen, vnd spreche ein ieder in seinem herzen also:

Lobe den Herrn meine seele, vnd was in mir... [Pfalms. 103.]

(2)

Derhalben jhr N. vnd N. nach dem jr erkent habt, wie Gott den ehlichen stand hat eyngeleitet, vnd was euch von Gott befohlen: Seyt jr dann willens in den heiligen stand der ehe also zu leben, mit jhr hie bezeuget für der Christlichen Gemein, vnd begeret, daß derselbige ewer ehelicher stand sol bestetiget werden?

Antwort: Ia.

Alsdenn spreche der Diener:

Ich nem euch alle, die jr hie seyt, zu zeugen, iedoch so jemand wußte, daß diser eins durch eheliche pflicht mit einer andern person verbunden, oder sonst ein ver hinder nis vorhanden were, der wölle es jetzunder anzeigen.

So niemand widerspricht, sol der Diener also fortfahren:

Nachdem niemand widerspricht, vnd kein hinderung vorhanden ist, so wolle vnser lieber Herr Gott ewer heileges fürnemen, welches er euch gegeben hat, bestetigen, vnd ewer anfang

Ez idő alatt míg az Ur vaczorája ofztogattatic, à communicálóknac szamokhoz képest avagy énekec mondaísanac, avagy az szent íráşból az Christus halálára emlékeztető caputoc olvastaisanac. Vgy mint Joh. 14. 15. 16. 17. 18. Efa. 50 [!]. Mellyec között az tartáséc meg az melly kinec-kinec az ő gyűkezetéhez inkább illic és hafznos leend.

Az communicálófnac elvégezése után az tanito illyen intést tégyen.

Szerelmefim az Ur Christufban: mivelhogy az Ur az ő ábítalánál à mi lelkeinket mostan étette és itatta, mindnyájan egy bívvel lélekel, és illendő áldásfal magafztallyuc az ő diczőféges bent nevét: és kiki halkal magában vélem együtt illyenképpen bállyon.

Áldgyad én lel kem az Urat... (Pfal. 103.)

(2)

Mivelhogy azért immár Te A. és B. meghalottátoc és megértettetec, mikeppen és mi végre berzette légyen ísten az bent házafságot, és miket paranczolt legyen közzületec mind két fél nec: elvégeztéteké azt magatokban, hogy az házafságban ecképpen élytetec, az mint most, az anya bent Egyház előtt jelentetec, és az mint ez ti házafságtoknac megerősítéft kívánnyátoc?

Felellyenec: Elvégeştűc.

Ezek nec utána az prédikátor ezt mondgya.

Titeket mindnyájan valacic itt jelen vattoc ez dologban bizonyágul támaştlac. Mindazonáltal ha valaki közületec tudgya, hogy ez ket beméllyek nec valamelyic, avagy máfnac házafságra kötelezte volna magát, avagy valami egyéb akadály volna dolgokban, azt mostan jelentse meg.

Ha fenki nem leend, ki ezek nec ellen mondana, az praedikátor imigyen szollyon:

Mivelhogy annakokáért fenki ez dolognac ellene nem mond, es femmi akadály nincz köztetec, az Ur ísten ez ti bent igyekezetetöket, mellyet az ti biveitekben adott, erősitse

fey im namen des Herren, der himel vnd erde erschaffen hat.

*Darnach fol der Kirchendiener zu dem
Breutigam sprechen:*

Jhr N. bekennet hie für Gott vnd seiner heiligen Gemeine, daß jhr genomen habt vnd nemet zu ewrem ehelichen gemaht vnd haußfrawen N. hie zu gegen, vnd verheiffet sie nimmermehr zu verlassen, sie zu lieben, vnd treulich zu ernehren, wie ein trewer vnd gottförchtiger mann seinem weib schuldig ist: Daß jhr auch heiliglich mit jr leben wollet, jhr trew vnd glauben halten in allen dingen, nach wort Gottes vnd seinem heilge Euangelio?

Antwort: Ia.

Darnach spreche der Diener zu der Braut:

Jhr N. bekennet hie für Gott vnd seiner heiligen Gemeine, daß...

(3)

Abend Gebet.

Geliebten in dem Herrn Jesu Christo, lassēt vns vor dem angeficht Gottes niderknien, jhn auß grund vnserer hertzen anrufen vnd sprechen:

Herr Gott, himlischer vatter, wir danken dir, daß du vns disen tag vnd alle zeit vnser lebens bis auf dise stund so gnediglich behütet, vnd vns so vil vnd groffe wolthaten erzeiget haft. Vnd dieweil du nach deiner göttlichen weißheit die nacht erschaffen haft dem menschen zur ruhe, gleicher weiß wie du jhm den tag verordnet haft zur arbeit: So bitten wir dich, du wollest vns deine gnad verleihen, daß wir dermassen ruhen mit dem leib, daß doch alle zeit vnser hertzen in deiner liebe wacker bleiben, vnd daß wir also alle weltliche forgen von vns ablegen, vns zu erquicken nach notturft vnserer schwachheit, daß wir doch deiner nimmermehr vergessen: sondern daß allezeit die betrachtung deiner gütte vnd gnaden in steter gedechtnis bey vns bleiben, daß auch vnser gewissen durch solche mittel ihre innerliche geistliche ruhe haben, wie der

meg, és az ti elkezdétec légyen az Urnac nevében, ki teremtette mennyet és az földet.

*Ezeknec utanna az Prédikator az
vólegennec szólylon ecképpen:*

Te A. mégvallodé Isten előtt, és az ő Bent Gyülekezeti előtt, hogy te ez B. felelégül jegyzetted, és vebed magadnac, és felfogadodé, hogy soha őtet el nem hagyod, hanem Bereted, táplálad, mint hiv és Isten félő férfiuhoz illic, hogy felelégét Berese taplallya. Annakfelőtte hogy ő véle Bentül elb és hitedet és hivfégedet néki mindenben megtartod, az Isten paranczolattya Berént, es az ő Bent Evangeliuma Berint?

Feleleti az vólegennec, Ugy vagyon: fogadom és igerem.

*Annak utanna az meny afzonnakis
igy szólylon:*

Teis B. megvallodé az Isten előtt, és az Bent gyülekezet előtt, hogy...

(3)

Eftveli imátság.

Ur Isten mi mennyei Bent Atyánc, hálakat adunc te neked hogy minket ez mai napon és életünknek minden ideiben, mind ez oraiglan megtartottal, és ennye fok és nag' jo tetemenyiddel Berettél. Es mivelhogy az te Isteni bölcseségedből à napot az munkara és az etzokat nyugodalomra rendelted: kérünc teged, adgyad és nekünc az te Bent lelkedet, mely által ugy nyugodgyunc testünkben, hogy az mi Biveinc az te Berelmedben ebre maradgyanac, és hogy minden vilagi Borgalmatoffagot ugy teheszünc le erőtelenfegünknek búkféges megkönybitéfére, hogy te rolad soha el ne feletkezzünc, hanem minden időben az mi teremtéünknek és idvótségünknek emlekezeti nálunc búntelen megmaradgyon: Hogy az mi lelkeinc esméretinekis az testnek külfő nyugodalomával egygütt. belő és lelki nyugodalma lehessen. Adgyad annak-

leib empfehet seine euserliche ruhe. Darneben, daß vnser schlaf nicht vnmähsig feye zur faulheit vnferes fleisches: sondern allein zu erhaltung vnserer schwachen natur, auf daß wir desto gefchichter feyn dir zu dienen.

Wollest vns auch bewahren vnbefleckt an leib vnd feel, vnd vns behüten vor aller gefahr, daß auch vnser schlaf zu deinen ehren gereichen möge. Vnd nachdem diser tag nicht ist fürüber gangen ohne vielfältige vbertretung (sintemal wir arme elende fűnder feynd) so bitten wir dich, gleich wie in der nacht alles verborgen ist durch die finsternis, die du auf die erden sendest, daß du auch also wollest alle vnser sűnden vergraben durch deine barmhertzigkeit, auf daß wir nicht von deren wegen verstoffen werden von deinem angezicht.

Gib auch ruhe vnd trost allen krancken, betrűbten vnd angefochtenen hertzen, durch vnsern Herrn Jesum Christum, welcher vns also hat gelehret beten:

Vnser Vatter, &c.
Ich glaub in Gott, &c.

felőtte hogy az mi aluvasunc ne légyen mértékletlen. az mi testűnc nec tunyafágára, hanem czac az mi erőten természetűnk nec megtartáfára, hogy oštán alkalmazotbac lehetsűnc az te foglatodra. Oriz meg minket testestől lelkestől minden fertelmesege ellen, hogy még aluvásfunkis az te bent neved nec diczűfégére lehessen. Es minekutanna ez máji napotis nem keves vétkekkel mulattuc el, (mivelhogy begény giarlo bűnűfűk vagyunc) kerűnc téged, hogy az miképpen etzaka az fetetfeggel minden elfedetec és elrűtetec: azonképpen te is az te nagy kegyelmesegegeddel fedezd el és temefd el minden mi bűneinket, hogy mi azok miatt az te bűned elől el ne vettetsűnc. Adgy nyugodalmat és nyuys vigasztalást minden betegek nec, és kéfértet miat keferű bűvek nec; Az mi Urunc Jesus Christusnac általa, az ki minket így tanított kűnyűrgeni.

Mi atyanc ki vagy etc.
Hűbek egy Istenben, etc.

IV.

Legfontosabb hozadéka a pfalzi énekeskűnyvek vizsgálatának az a nagyobb egység, amelybe a különféle műfajú énekek (válogatott) gyűjteménye mellett a hitvallás, és az istentiszteleti rendtartás is beletartozik és beleilleszkedik. Szenci Molnár Albert emez összeállításának példáját ugyanilyen rendben és csoportosításban egyetlen hazai protestáns énekeskűnyv sem követte.²⁶ De 1805-ig a Biblia minden kiadásában benne volt a százötven genfi zsoltár.²⁷ Molnár Albert (és a peregrinusok) előtt a Biblia pfalzi kiadásai is ott voltak mintának, ennek levelezésében már évekkel korábban van nyoma.²⁸ A *Zsoltárkűnyv, dicséretetek, háladások és lelki énekek – Káté – Ágen-da* összetartozására, egybefoglalására a pfalzi énekeskűnyvek mutattak mintát. Hozzájuthatott

²⁶ Előfordult többször, hogy például Siderius kátéjával, vagy imádságok kűnyvvel együtt nyomtatták egyes énekeskűnyveket. Ezeket itt nem részletezem. – Az ÁROKHÁTY Béla szerkesztette énekeskűnyv (Szabadka, 1939) a teljes *Heidelbergi Kátét* szintén tartalmazta, valamint a szokásos módon imádságok sorozatát is, de istentiszteleti rendet nem. Ennek a (délvidéki) reform-énekeskűnyvnek az indítatására a 20. század végén a reformátusok világtalálkozójára szerkesztett énekeskűnyv (Bp. 1996) is tartalmazott Szikszai Györgytől átvett imádságokat, valamint istentiszteleti rendet, de a kátéből csak néhány idézetet.

²⁷ Kivéve a 2° formátumú Váradi Bibliát (1660/1661) RMK I. 970

²⁸ 1603. 7. Junii: „Paulo post Andreae Asztalos Tyrnaviam occasionem de Bibliis edendis percipisi”. „...de bibliis edendis accessisset... Germanicam bibliorum editionem imitari cupiens...” *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*. Kiad. DÉZSI Lajos. Bp. 1898, 35, 148.

több *Kirchenordnung*, káté- és bibliakiadás példányaihoz, ezekben az istentiszteleti rend és az imádságok is megvoltak. Ezekre utalva mondja Bullinger a Szenci Molnár fordította *Imádságos könyvecskében*, hogy azért szerkesztette gyűjteményét, mert az imádságok „külömbkülömb Aгендás könyvekben és Catechismusokban vadnac elbellebtvén : ughyogy... soc könyvekben Belle imitt amott kellene felkeresgelni”.²⁹

Szenci Molnár a genfi zsolnárok francia kiadásaitól (amelyekben szintén volt hitvallás, imádságok és istentiszteleti rend) a pfalzi német mintát (forrást) követve tér el. A Calvin-féle kiadást követő francia énekeskönyvek még a 18. században is legfeljebb egy tucat egyéb (nem zsolnári) éneket tartalmaztak, eleinte semmi mást, csak az újszövetségi kantikumokat és a Dekalógus verses alakját.³⁰ A pfalzi szokás a Magyarországon Huszár Gál idejétől használt egyéb énekek beiktatásának is alkalmas párhuzamául szolgált. Ez is kétséges teszi, hogy Szenci Molnár – akár a dalamokat akár az énekeskönyv szerkezetét és tartalmát tekintve – a genfi francia kiadást és praxist akarta volna szorosan és szigorúan követni. Újfalvi előszavára gondolva (amelyben a graduált és a teljes megverselt zsolnárkönyvet hiányolta) zsinatilag elfogadott és közösségi jóváhagyással megjelentetett énekeskönyv és liturgia előmunkálataul is szánhatta kiadványát Szenci Molnár, amely a protestáns fejedelemségben tapasztaltakhoz igazodott, de magyarországi szokásokat is tükrözött. A szertartási szövegek és az imádságok meg a káté fordítása mellett így olyan énekeket is beiktatott, amelyeknek nincs német megfelelője. Ugyanakkor egy sor német korál fordítására vagy hasonlóval (azonos funkcióban) való képviseltetésére sem törekszik. Ezek nyomán az is kétséges, hogy az először itt megjelent (genfi zsolnárdallamra készült) énekek között van-e egyáltalán olyan, amelynek nem német az előzménye, forrása vagy mintája?

Pfalz és a hazai protestantizmus kapcsolatát eléggé jellemzi (a peregrinusok, Szenci Molnár és a „heidelbergi kör” meg Pareus tanítványai mellett), hogy az első református úrvacsorai tanítás (többnyire „marosvásárhelyi hitvallás” néven szokás emlegetni), amely Dávid Ferenc gondozásában latinul,³¹ Melius Juhász Péter tollából magyarul³² jelent meg itthon, németül is napvilágot látott Heidelbergben (1563).³³ Magyar református szertartásaink, liturgiánk formálódására is rányomta a bélyegét Pfalz hatása. Ebben is volt része Szenci Molnárnak a Bibliához csatolt rendtartással. Ezért hívtam fel a figyelmet korábban erre az úrvacsorai agenda megfelelő részeinek közreadásával.³⁴

A fentebbiek indítsák a hazai kutatást a pfalzi kapcsolatok részletesebb felderítésére. Lehetne ez közhelyes téma, főként a *Heidelbergi Káté* révén, amelyet a magyar reformátusok hamar elfogadtak, ám a hatások, kapcsolatok és következmények szakirodalmi újragondolása bizony még nem mondható teljesnek és lezártnak az új évezred elején.

*

A zenei szempontot nem részletezem. Annyit meg kell említenem, hogy Csomasz Tóth Kálmán a kritikai kiadás kottasorai fölött – mindjárt a 23. zsolnárbán – jelezte, hogy az „öforrástól” eltér a *Psalterium Ungaricum* dallamközlése.³⁵ Itt, és a többi helyeken az 1598-as kiadásban a sorvégi

²⁹ p. 3. Előjáróbebed.

³⁰ Csupán 1930-ban mondotta ki a holland szigorú reformátusok országos zsinata (Arnhem), hogy „nem református elv az egyház énekeit csak a zsolnárokra korlátozni” – azelőtt tudniillik ezt érvényesítették. Vö. CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Bp. 1950. 118.

³¹ RMNy 157

³² RMNy 155

³³ RMK III. 507

³⁴ Theológiai Szemle (43.) 2000. 141–148.

³⁵ CSOMASZ TÓTH RMKT/XVII 6, 419. – Ugyanígy eltérések vannak még a következő zsolnárokban: 50, 52, 54, 75, 79, 92, 97, 123, 128.

hang ugyanúgy hosszú, mint Szenci Molnár első kiadásában. A 61. zsoltár terccel magasabb kezdőhangja is úgy található 1598-ban, mint 1607-ben. Nem a négyzólamú francia kiadás szerint hallotta és következtette Szenci Molnár, hanem a zsoltárt Heidelbergben így ismerte meg és a pfalzi kiadásokban így találta.³⁶ Van kivétel, a 80. zsoltár második dallamhangjának hibája, ez 1598-ban helyes; de vannak hosszabb hangértékek, amelyeket a kritikai kiadás a sorok fölött sem jelöl. Nincs nyoma az 1598-as pfalzi kiadásban a Hasper által következtetett sortagolásnak és az egységesen használt szünetjelek helyett közölt divisiojeleknek, rövid sorok előtti nyolcadszünetnek, s a prolatio maior jelölésére a dallamsor fölött alkalmazott kapcsoknak. Nincs nyoma a *Psalterium Ungaricum* kiadásaiban sem. Ezt az 1598-as, és a többi egyszólamú pfalzi zsoltárkiadást ideje volna illő figyelemmel kezelnünk³⁷, Szenci Molnár szándékát ebben keresnünk a helyett, hogy képzelt norma szerint helyesbítjük, (át)értelmezzük a dallamok közlését.

Mind a dallamközlésben az egyszólamú pfalzi kiadások, mind pedig az oppenheimi „függelék” – valójában egy gyülekezeti énekeskönyv tömörítvénye –, a káté és az agenda kiadásában ígéretes a továbbkutatás, és szükséges is a kritikai kiadáshoz képest a továbblépés.

FEKETE CSABA

Szenci Molnár Albert és a 17. századi gyülekezeti énekeskönyv-kiadás. A 16–17. századi protestáns énekeskönyv-történet megírása során¹ több szempontból is meg kellett vizsgálnom, hogy Szenci Molnár Albert milyen szerepet játszott a magyar énekeskönyvek kiadástörténetében.

1. Szenci Molnár Albert, a genfi Zsoltárkönyv fordítója

Szenci Molnár 1606-ban lefordította és 1607-ben kiadta (RMNy 962) a genfi zsoltárok Ambrosius Lobwasser-féle német változatát, s ezzel elindította a magyar nyelvű verses *Zsoltárkönyv*-kiadásokat.² Az életrajzi adatok, valamint az 1607-es kiadáshoz írt előszó egyes megállapításai arra figyelmeztetnek, hogy Szenci Molnár több korabeli német nyelvű genfi *Zsoltárkönyv*-kiadást ismerhetett: a genfi zsoltárok éneklését a heidelbergi akadémián tanulta; Altdorfban fordította le a *Zsoltárkönyvet*; ismerte annak 1594-es lipcei Ambrosius Lobwasser-féle német fordítását és

³⁶ „Szenci Molnár, aki minden bizonnyal hallás után döntött a közlés mód tekintetében, ezt a zsoltár Goudimel összhangosításában (az ún. Jaqui-kiadás, Genf 1565, szerint) *hallotta* és nem vette figyelembe, hogy éppen ennek a kezdetén szólamkeresztezés van” (CSOMASZ TÓTH RMKT/XVII 6, 423).

³⁷ Szenci Molnár Albert nem a Calvin nemzedékének és kiadványainak gyakorlatát, hanem a korabeli, tehát a 16–17. század fordulójára kialakult pfalzi gyakorlatot vette át a korabeli pfalzi énekeskönyvek és gyülekezeti szokások alapján. Az itt bemutatott 1598-as énekeskönyvet régóta ismerve állítottam ezt többször is már jóval korábban. Vö. például FEKETE Csaba: *Zsoltárdallamaink táguló értelmezése*. In: „Eleitől #ogva...” *Tanulmányok*... 28.

¹ H. HUBERT Gabriella: A 16–17. századi gyülekezeti éneklés (történet és adattár). PhD disszertáció kézirat, 2001.

² Az 1562-es genfi kiadású francia nyelvű teljes zsoltárgyűjteményt, és annak német vagy magyar nyelvű fordítását a továbbiakban egységesen *Zsoltárkönyv*nek nevezem.